

આપણે વર્ગવ્યવસ્થા સુંદર રીતે જળવાય તે માટે વર્ગમંત્રીની ચૂંટણી કરીએ છીએ. ઉપરાંત વર્ગસફાઈ સમિતિ, વર્ગ-સુશોભન સમિતિ, વર્ગવ્યવસ્થા સમિતિ વગેરેની રચના કરીએ છીએ. તમે પણ વર્ગ-સજાવટ અને વ્યવસ્થા માટે ફરજ અચૂક બજાવતા હશો. તમને પ્રશ્ન થશે કે આપણા રાજ્યનો સમગ્ર વહીવટ, વ્યવસ્થા અને કારોબાર કોણ કરતું હશે ?

રાજ્યનો કારોબાર ચલાવવાનું કામ રાજ્ય સરકાર કરે છે. રાજ્યના મૂળભૂત હેતુઓમાં એક હેતુ કાયદો અને વ્યવસ્થાની જાળવણી દ્વારા લોકોની સુખાકારી અને સલામતી સાચવવાનો છે. રાજ્યના લોકોનું સર્વોન્મુખી કલ્યાણ સાધીને તેમના સ્વાતંત્ર્ય અને મૂળભૂત હકોનું જતન અને રક્ષણ કરવાનો હેતુ છે. જે માટે સરકારનાં ત્રણ અંગો : ધારાસભા, કારોબારી અને ન્યાયતંત્ર સતત કાર્યરત રહે છે. રાજ્યની ધારાસભા વિધાનસભાના નામથી ઓળખાય છે. તેનું કાર્ય રાજ્યના અસરકારક અને કાર્યક્ષમ શાસન માટે ધારા (કાયદા) ઘડવાનું છે. જ્યારે રાજ્યની કારોબારી વિધાનસભાએ ઘડેલા કાયદાઓનો અમલ કરાવવાનું કાર્ય કરે છે અને કાયદાનો ભંગ કરનારને સજા કરવાનું કાર્ય ન્યાયતંત્રનું છે.

સ્થાનિક સરકાર

સરકાર પણ એક ‘સંચાલક મંડળ’ છે. જે સામાન્ય રીતે લોકશાહીમાં લોકોની ઈચ્છા મુજબ વહીવટ ચલાવે છે. ભારત ખૂબ મોટો દેશ છે. એક જ સ્તરે અથવા સ્થળેથી વહીવટ કરવામાં આવે તો ઘણી મુશ્કેલીઓ સર્જાય અને નાગરિકોને અગવડ પડે. તેથી આપણે ત્યાં સરકાર અલગ-અલગ સ્તરે કામ કરે છે : સ્થાનિક કક્ષાએ, રાજ્ય કક્ષાએ અને રાષ્ટ્રીય કક્ષાએ. સ્થાનિક કક્ષાએ લોકો મત આપીને પોતાના પ્રતિનિધિઓ ચૂંટે છે અને તેમના દ્વારા જ વહીવટ થાય તેને સ્થાનિક સ્વરાજ્ય કહે છે. ગ્રામપંચાયત, તાલુકા પંચાયત અને જિલ્લા પંચાયત એ ગ્રામીણ સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સરકાર છે. નગરપાલિકા અને મહાનગરપાલિકા એ શહેરી સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સરકાર છે. આપણે રાજ્ય સરકાર વિશે અભ્યાસ કરીશું.

આટલું જાણો

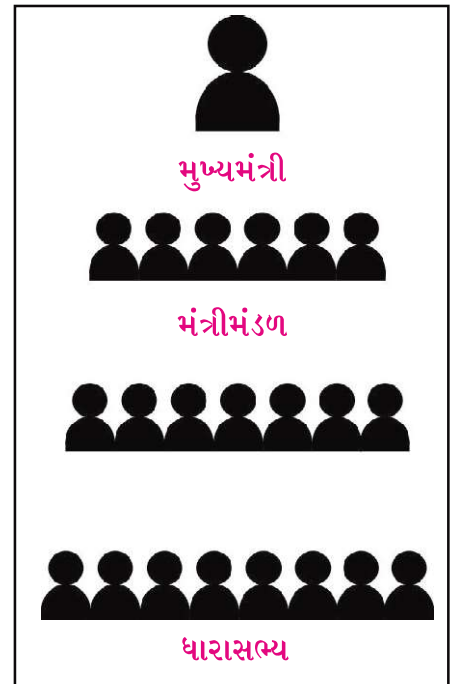
ગુજરાતમાં 1 એપ્રિલ, 1963થી પંચાયતીરાજનો અમલ શરૂ થયો.

વિચારો

- સરકારનાં અંગો કયાં-કયાં છે ?
- રાજ્ય સરકારનાં અંગોની જરૂરિયાત શા માટે છે ?
- જો ન્યાયતંત્ર ન હોય તો ?
- કાયદાનો ભંગ શા માટે ન કરવો જોઈએ ?

રાજ્ય સરકારની રચના અને ભૂમિકા

ભારત વિશાળ જનસંખ્યા ધરાવતો દેશ છે. ભારતમાં 28 રાજ્યો અને 8 કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો છે. દિલ્લી વિશેષ રાજ્ય છે. દેશમાં સમવાયી એટલે કે રાષ્ટ્ર અને રાજ્ય એમ બે કક્ષાની સરકાર છે. રાષ્ટ્ર કક્ષાની સરકારને ‘કેન્દ્ર સરકાર’ કે ‘સંઘ સરકાર’ કહે છે. તે સમગ્ર ભારતનો વહીવટ કરે છે. રાજ્ય કક્ષાએ રાજ્યનો વહીવટ કરતી સરકારને રાજ્ય સરકાર કહે છે.

ગુજરાત વિધાનસભા

વિધાનપરિષદ

રાજ્ય સરકારનાં મુખ્ય અંગો : ધારાસભા, કારોબારી અને ન્યાયતંત્ર છે. રાજ્યની ધારાસભાના ઉપલા ગૃહને વિધાનપરિષદ કહે છે. ભારતના દરેક રાજ્યને ધારાસભા છે. બિહાર, મહારાષ્ટ્ર, ઉત્તરપ્રદેશ, કર્ણાટક, તેલંગાણા, આંધ્રપ્રદેશ રાજ્યોમાં જ વિધાનપરિષદ છે. ગુજરાતની ધારાસભામાં વિધાનપરિષદ નથી.

વિધાનપરિષદના સભ્યોને સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ, નોંધાયેલા સ્નાતકો, માધ્યમિક અને ઉચ્ચ માધ્યમિક શિક્ષકોનાં મતદાર મંડળો ચૂંટે છે. વિધાનપરિષદના સભ્ય બનવા માટે ઉમેદવાર 30 વર્ષ કે તેથી વધુ વયનો અને ભારતીય નાગરિક હોવો જોઈએ. વિધાનપરિષદ એ કાયમી ગૃહ છે. વિધાનપરિષદનો દરેક સભ્ય છ વર્ષની મુદત માટે ચૂંટાય છે. વિધાનપરિષદના એક તૃતીયાંશ સભ્યો દર બીજા વર્ષે નિવૃત્ત થાય છે. વિધાનપરિષદ રાખવી કે નહિ તે રાજ્ય નક્કી કરે છે.

વિધાનસભા

ધારાસભાના નીચલા ગૃહને વિધાનસભા કહે છે. બંધારણની જોગવાઈ મુજબ વિધાનસભામાં સભ્યોની સંખ્યા 60થી ઓછી અને 500થી વધારે હોઈ શકે નહિ.

વિધાનસભાના સભ્ય બનવાની લાયકાત

- તે ભારતનો નાગરિક હોવો જોઈએ.
- તેની ઉંમર 25 વર્ષ કે તેથી વધુ હોવી જોઈએ.
- તે સરકારી સંસ્થામાં સવેતન હોદ્દો ધરાવતો હોવો જોઈએ નહિ.
- તે વ્યક્તિ નાદાર, અસ્થિર મગજની કે સજા પામેલ ગુનેગાર હોવી જોઈએ નહિ.

ભારતના દરેક રાજ્યમાં વિધાનસભા છે. રાજ્યના વિસ્તારને જુદા-જુદા મતવિભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે. દરેક મતવિસ્તારમાંથી એક-એક સભ્ય ચૂંટાય છે. ગુજરાત રાજ્યમાં વિધાનસભાની કુલ 182 બેઠકો છે. દરેક રાજ્યની વિધાનસભામાં ધારાસભ્યોની સંખ્યા જુદી-જુદી હોય છે. તેની સભ્યસંખ્યા વસતિના ધોરણે નક્કી થાય છે. મોટે ભાગે વિધાનસભ્યો અલગ-

અલગ રાજકીય પક્ષોના હોય છે તેમજ કોઈ પણ પક્ષના ન હોય તેવા અપક્ષ ધારાસભ્યો પણ હોય છે. ગુજરાતનું વિધાનસભાનું ભવન ગાંધીનગર ખાતે આવેલું છે. તેનું નામ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ વિધાનસભા ભવન છે.

ચૂંટણી : રાજ્યની વિધાનસભાના સભ્યોની સામાન્ય ચૂંટણી દર પાંચ વર્ષે થાય છે. વિધાનસભાના સભ્યને વિધાનસભ્ય કે ધારાસભ્ય કહે છે. અંગ્રેજીમાં તેઓને એમ. એલ. એ. (મેમ્બર ઓફ લેજિસ્લેટિવ એસેમ્બલી) તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. એમ.એલ.એ.ની પસંદગી લોકો દ્વારા સીધી ચૂંટણીથી થાય છે. જુદા-જુદા રાજકીય પક્ષો પોતાના પ્રતિનિધિઓને વિધાનસભાની ચૂંટણીમાં પોતાના પક્ષના ઉમેદવાર તરીકે ઊભા રાખે છે. પોતાના મતવિભાગમાંથી બહુમતીના આધારે વિધાનસભાના સભ્ય બને છે. જે પક્ષના સભ્યો વિધાનસભામાં બહુમતી ધરાવતા હોય તે પક્ષ પોતાની સરકાર રચે છે. વિધાનસભાના સભ્ય લોકોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.

પ્રવૃત્તિ

- તમારા વિસ્તારના ધારાસભ્યનો પરિચય મેળવો. તેઓનો સંપર્ક નંબર અને સરનામું જાણો.
- તમારા વિસ્તારના લોકોના પ્રશ્નોની માહિતી મેળવો અને વિધાનસભ્યને તેની જાણકારી પત્ર દ્વારા આપો.
- બહુમતી, શાસક પક્ષ, વિરોધ પક્ષ, મિશ્ર સરકાર, મતવિભાગ વગેરે શબ્દોનો અર્થ મેળવો. વર્ગમાં તે વિશે ચર્ચા કરો.

સમયગાળો : વિધાનસભા કાયમી ગૃહ નથી. તેની મુદ્દત પાંચ વર્ષની છે. તેની મુદ્દત પૂરી થતાં તેનું વિસર્જન થાય છે. કેટલીક અસામાન્ય પરિસ્થિતિઓમાં બંધારણીય જોગવાઈ અનુસાર સરકાર ચાલી શકે એમ નથી કે સરકારની રચના થઈ શકે એમ ન હોય ત્યારે રાજ્યપાલની ભલામણથી રાષ્ટ્રપતિ રાજ્યમાં ‘રાષ્ટ્રપતિ શાસન’ લાદે છે. તે સમય દરમિયાન રાજ્યપાલ રાજ્યનો વહીવટ સંભાળે છે.

વિધાનસભ્યો તેમનામાંથી વિધાનસભાના સરળ સંચાલન માટે અધ્યક્ષ (સ્પીકર) અને ઉપાધ્યક્ષ(નાયબ સ્પીકર)ને ચૂંટી કાઢે છે. વિધાનસભામાં જ નાણાકીય તથા સામાન્ય ખરડાઓ રજૂ થઈ શકે છે. ખરડાઓ વિવિધ તબક્કાઓમાંથી પસાર થઈને રાજ્યપાલની મંજૂરી માટે મોકલવામાં આવે છે. રાજ્યપાલની મંજૂરી મળતાં ખરડો કાયદો બને છે.

કાર્યો :

- વર્તમાન કાયદાઓમાં સુધારાવધારા કરે છે.
- અંદાજપત્ર મંજૂર કરે છે.
- જરૂર જણાય ત્યારે નવા કાયદાઓ ઘડે છે.
- કારોબારી પર અંકુશ રાખે છે.
- જૂના તથા અપ્રસ્તુત કાયદાઓ રદ કરે છે.

પ્રશ્નોત્તરી : વિધાનસભામાં પ્રશ્નોત્તરીના સમયે કોઈ પણ વિધાનસભ્ય નિયત થયેલ વિષય પર પ્રશ્નો પૂછી શકે છે, સૂચનો આપી શકે છે, પોતાનો મત અને અભિપ્રાય પણ રજૂ કરી શકે છે. ત્યાર બાદ જે-તે ખાતાના મંત્રી પૂછાયેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપે છે અને જરૂરી પગલાં લેવાઈ રહ્યાં છે તેની સ્પષ્ટતાઓ રજૂ કરે છે. પ્રશ્નોના નિરાકરણ માટે ગૃહને બાંધધરી પણ આપે છે.

વિધાનસભા

વિધાનસભ્યો અધ્યક્ષના માધ્યમથી મંત્રીઓને કે મુખ્યમંત્રીને પણ પ્રશ્નો પૂછી શકે છે.

કારોબારી :

રાજ્યની કારોબારી રાજ્ય સરકારનું મહત્વનું અંગ છે. રાજ્યની કારોબારીમાં રાજ્યપાલ (ગવર્નર), મુખ્યમંત્રી અને મંત્રીમંડળનો સમાવેશ થાય છે. મંત્રીઓના નિયંત્રણ અને માર્ગદર્શન હેઠળ કામ કરતા વહીવટી અધિકારીઓનો સમાવેશ પણ કારોબારીમાં થાય છે. મંત્રીમંડળને ‘રાજકીય કારોબારી’ અને વહીવટી અધિકારીઓને ‘વહીવટી કારોબારી’ કહેવામાં આવે છે.

પ્રવૃત્તિ

- તમારા વિધાનસભાના મતવિસ્તારનું નામ શું છે ?
- હાલમાં તમારા મતવિસ્તારમાં ત્યાં કયા પક્ષના ધારાસભ્ય છે ?
- હાલમાં કયા પક્ષની રાજ્ય સરકાર છે ?
- ગુજરાતના વર્તમાન મુખ્યમંત્રી અને રાજ્યપાલ કોણ છે ?
- ગુજરાતના આપણા શિક્ષણમંત્રી, ગૃહમંત્રી, નાણામંત્રીનાં નામ જણાવો.

કારોબારીનાં કાર્યો

- વિધાનસભા એ ઘડેલા કાયદાઓનો અમલ કરાવે છે.
- રાજ્યમાં કાયદો અને વ્યવસ્થા જળવાય તેની તકેદારી રાખે છે.
- રાજ્યની આર્થિક અને સામાજિક સમસ્યાઓ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે છે.
- રાજ્યના નાગરિકોની ગરીબી અને બેકારી દૂર કરવા આયોજન તૈયાર કરે છે.
- શિક્ષણ, સ્વાસ્થ્ય, વાહનવ્યવહાર, સંદેશાવ્યવહાર, વીજળી વગેરે સેવાઓ પૂરી પાડે છે.
- નાગરિકોને જીવન જરૂરિયાતની ચીજવસ્તુઓ મળી રહે તેનું આયોજન કરે છે.
- સમગ્ર રાજ્યનો વહીવટ સરળતાથી ચાલે તેની કાળજી રાખે છે.
- રાજ્ય સરકાર પ્રજા-કલ્યાણનાં કાર્યો કરે છે.

રાજ્યપાલ (ગવર્નર) :

ભારતના દરેક રાજ્યમાં રાજ્યપાલ હોય છે. તેઓ રાજ્યના બંધારણીય વડા છે. તેઓ રાજ્યની કારોબારીના પણ વડા છે. તેમની નિમણૂક દેશના રાષ્ટ્રપતિ વડાપ્રધાનની સલાહ મુજબ પાંચ વર્ષ માટે કરે છે. રાજ્યનો બધો જ વહીવટ તેમના નામથી થાય છે. 35 વર્ષ કે તેથી વધુ વયનો ભારતનો નાગરિક રાજ્યપાલના હોદ્દા માટે લાયક ગણાય છે.

રાજ્યપાલનાં કાર્યો :

- રાજ્યની વિધાનસભાના બહુમતી ધરાવતા પક્ષના નેતાની મુખ્યમંત્રી તરીકે નિમણૂક કરે છે.
- મુખ્યમંત્રીની સલાહ પ્રમાણે પ્રધાનમંડળના પ્રધાનોની નિમણૂક કરે છે.
- વિધાનસભાની બેઠકો બોલાવે છે અને જરૂર પડે વિધાનસભાને વિખેરી નાંખવાની સત્તા ધરાવે છે. રાજ્યપાલ જરૂર પડ્યે વટહુકમ બહાર પાડે છે.
- રાજ્યના એડ્વોકેટ જનરલ અને રાજ્યના જાહેર સેવા આયોગના અધ્યક્ષ વગેરેની નિમણૂક કરે છે.
- વિધાનસભાએ પસાર કરેલા ખરડા પર સહી કરીને ખરડાને કાયદાનું સ્વરૂપ આપે છે.
- તેઓ તટસ્થ અને નિષ્પક્ષ રહી રાજ્યના વહીવટનું ધ્યાન રાખે છે.

મુખ્યમંત્રી (ચીફ મિનિસ્ટર) :

રાજ્યપાલ વિધાનસભામાં બહુમતી ધરાવતા પક્ષના નેતાની નિમણૂક મુખ્યમંત્રી તરીકે કરે છે. રાજ્યપાલની મોટા ભાગની સત્તાઓ મુખ્યમંત્રી અને તેમનું મંત્રીમંડળ ભોગવે છે. ગુજરાતમાં મુખ્યમંત્રી અને તેમના મંત્રીમંડળનું કાર્યાલય નવા સચિવાલય, ‘સ્વર્ણિમભવન’, ગાંધીનગરમાં છે. મંત્રીમંડળમાં ત્રણ કક્ષાના મંત્રીઓ હોય છે : (1) કેબિનેટ કક્ષાના મંત્રીઓ (2) રાજ્ય કક્ષાના મંત્રીઓ અને (3) નાયબ કક્ષાના મંત્રીઓ.

મુખ્યમંત્રીનાં કાર્યો :

- મંત્રીમંડળની બેઠકો બોલાવે છે.
- દરેક મંત્રીનાં કાર્યો પર દેખરેખ રાખે છે.
- જરૂર પડે મંત્રીઓને માર્ગદર્શન પૂરું પાડે છે.
- મંત્રીમંડળે લીધેલા નિર્ણયોની જાણકારી રાજ્યપાલને આપે છે.
- મંત્રીમંડળના મંત્રીઓને જુદાં-જુદાં વહીવટી ખાતાઓની વહેંચણી કરે છે.

- જરૂર પડે મંત્રીમંડળની પુનઃરચના કરે છે.
- વિધાનસભામાં નાણામંત્રી પાસે રાજ્યનું અંદાજપત્ર રજૂ કરાવે છે.
- રાજ્યના નાગરિકોનાં કલ્યાણ, સુખાકારી અને વિકાસ માટે સતત કાર્યશીલ રહે છે.
- તેઓ સરકારની નીતિઓના ઉદ્ઘોષક, પથદર્શક અને સુકાની તરીકેની ફરજો બજાવે છે.

પ્રવૃત્તિ

- વિધાનસભાની મુલાકાત માટે શૈક્ષણિક પ્રવાસ ગોઠવો.
- શાળાપંચાયત અને મંત્રીમંડળની રચના કરો.
- તમારા વિધાનસભા મતક્ષેત્રનો મતવિસ્તાર દર્શાવતો નકશો તૈયાર કરો.
- તમારા મતવિસ્તારના ધારાસભ્ય દ્વારા હાથ ધરાયેલાં કાર્યોની યાદી બનાવો.
- દૂરદર્શન પર પ્રસારિત વિધાનસભાની કાર્યવાહી વિશે માહિતી મેળવો.
- રાજ્ય સરકાર દ્વારા હાથ ધરાયેલાં કાર્યો જે વર્તમાનપત્રોમાં સમાચાર સ્વરૂપે પ્રસિદ્ધ થયેલા હોય તે કટિંગ્સ કાપી સ્કેપબુક બનાવો.
- શિક્ષકની મદદથી મોક વિધાનસભાનું આયોજન કરો.

રાજ્ય સરકારનાં કાર્યો

ભારતમાં સમવાયતંત્રની શાસન-વ્યવસ્થા છે એટલે રાજ્ય સરકાર અને કેન્દ્ર સરકાર વચ્ચે કાર્યનું વિભાજન કરવામાં આવ્યું છે. રાજ્ય સરકારનું કાર્યક્ષેત્ર પોતાના રાજ્ય પૂરતું મર્યાદિત છે. જ્યારે કેન્દ્ર સરકારનું કાર્યક્ષેત્ર સંપૂર્ણ દેશને આવરી લે છે. કેન્દ્ર સરકાર અને રાજ્ય સરકાર વચ્ચે તેમના કાર્યક્ષેત્રને લગતો મહત્વનો ભેદ છે. કેન્દ્ર અને રાજ્યોને સોંપાયેલાં કાર્યો અને સત્તાઓનું વિભાજન ત્રણ યાદીમાં કરવામાં આવ્યું છે : (1) સંઘયાદી (2) રાજ્યયાદી અને (3) સંયુક્ત યાદી.

આટલું જાણો		
સંઘયાદી	રાજ્યયાદી	સંયુક્ત યાદી
જે 97 વિષયો કેન્દ્ર સરકારને સોંપવામાં આવ્યા છે, તેમાં વસતિ-ગણતરી, દેશનું સંરક્ષણ, નાણાં, બૈંકિંગ, ચૂંટણીઓ, રેલવે, તાર-ટપાલ, અણુશક્તિ, હવાઈ અને રાષ્ટ્રીય માર્ગો, દરિયાઈ સેવાઓ વગેરે સત્તાઓ સંઘયાદીમાં છે.	જે 66 વિષયો રાજ્ય સરકારને સોંપવામાં આવ્યા છે, તેમાં શિક્ષણ, આરોગ્ય, કૃષિ, આંતરિક વ્યાપાર, વાણિજ્ય, જંગલો, સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ વગેરે સત્તાઓ રાજ્યયાદીમાં છે.	જે 47 વિષયો જેના માટે કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકાર બંને કાયદા ઘડી શકે છે. તેમાં છૂટાછેડા, શિક્ષણ, ઉદ્યોગો, રોજગારી, વીજળી, વારસાઈ બાબતો, ફોજદારી, દીવાની કેસો અંગેની કાર્યવાહી વગેરે સત્તાઓ સંયુક્ત યાદીમાં છે.

- લોકશાહીમાં રાજ્ય સરકારનું મુખ્ય કાર્ય લોકકલ્યાણ કરવાનું છે.
- રાજ્યના લોકોની પાયાની જરૂરિયાતો વીજળી, પાકા રસ્તા, પીવાનું શુદ્ધ પાણી, સ્વાસ્થ્યને લગતાં મહત્વનાં કાર્યો કરે છે.
- સસ્તા અનાજની દુકાનો મારફત ખાદ્યસામગ્રીનું વિતરણ કરે છે.

- પૂર, અતિવૃષ્ટિ, દુષ્કાળ, ધરતીકંપ, વાવાઝોડું વગેરે કુદરતી આપત્તિઓ વેળા લોકોને સહાય પૂરી પાડે છે.
- ન્યાયની વ્યવસ્થા, વાહનવ્યવહાર, શિક્ષણસંસ્થાઓ, હોસ્પિટલો વગેરેની સુવિધાઓ પૂરી પાડે છે.
- રાજ્યમાં કાયદો, શાંતિ અને વ્યવસ્થા જળવાઈ રહે તે માટે અગત્યની ભૂમિકા ભજવે છે.

રાજ્યનું ન્યાયતંત્ર

ભારતના દરેક રાજ્યને વડી અદાલત છે. ગુજરાતમાં વડી અદાલતની સ્થાપના 1લી મે, 1960માં થઈ હતી. ગુજરાતની વડી અદાલત અમદાવાદમાં છે. વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશની નિમણૂક રાષ્ટ્રપતિ સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશની સલાહ મુજબ કરે છે.

કાર્યો :

- નાગરિકના હકોનું રક્ષણ અને જતન કરવું.
- નાગરિકની અપીલોનો નિકાલ કરવો.
- દીવાની કે ફોજદારી દાવાઓના ચુકાદા સામે અપીલો સાંભળવી.
- કાયદા અને વ્યવસ્થાનું રક્ષણ કરવું.
- વડી અદાલત, નઝીરી અદાલત (court of records) તરીકેની ફરજો બજાવે છે.
- જાહેર હિતની અરજીઓનો નિકાલ કરે છે.

ગુજરાતની વડી અદાલત

આટલું જાણો

- વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો રાજ્યપાલ સમક્ષ પોતાનાં કાર્ય માટે પ્રતિજ્ઞા લે છે.
- વડી અદાલતમાં સામાન્ય રીતે વકીલો જ દલીલો કરે છે. જરૂર જણાય તો જ આરોપી-ફરિયાદીને બોલાવવામાં આવે છે.
- દરેક જિલ્લામાં ફોજદારી અદાલત હોય છે. ચોરી, લૂંટફાટ, મારામારી, ખૂન, શારીરિક ઈજા કે ઝઘડાનો વિવાદ ફોજદારી વિવાદ ગણાય છે.
- જમીન, મકાન કે સંપત્તિનો વિવાદ દીવાની વિવાદ ગણાય છે.
- પોલીસને ગુનાની પ્રથમ જાણ થાય ત્યારે પોલીસસ્ટેશનમાં એફ.આઈ.આર. (ફર્સ્ટ ઇન્ફર્મેશન રિપોર્ટ) નોંધે છે.
- અદાલતોના ભારણને ઘટાડવા રાજ્યમાં લોકઅદાલતો પણ કાર્યરત છે.

આરોગ્યનો અર્થ

આરોગ્યને સ્વાસ્થ્ય કે તંદુરસ્તી કહે છે. આરોગ્ય એટલે શારીરિક, માનસિક, સામાજિક અને આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રોમાં સુખાકારીની સંપૂર્ણ અવસ્થા. આરોગ્ય એટલે ફક્ત રોગોની ગેરહાજરી કે શારીરિક દુર્બળતા નહિ, આરોગ્ય શારીરિક ક્ષેત્રોમાં સિદ્ધિ છે. વ્યક્તિનું કૌટુંબિક અને સામાજિક જીવન ઉત્તમ બને તે માટે સૌથી પહેલાં તેનું સ્વાસ્થ્ય સારું રહે તે મહત્વનું છે. તંદુરસ્ત માનવસંસાધનથી જ રાષ્ટ્રનો સર્વાંગીણ વિકાસ શક્ય બને છે.

જાહેર સ્વાસ્થ્ય સેવાઓ

જાહેર આરોગ્ય કેન્દ્રો, પ્રાથમિક સારવાર કેન્દ્રો (PHC), ગ્રામીણ ક્ષેત્રોમાં આરોગ્ય પેટા કેન્દ્રો, મોટાં શહેરોમાં આવેલી સિવિલ હોસ્પિટલ, બાળકો માટે જુદા-જુદા પ્રકારના રસીકરણ કાર્યક્રમો, સ્વચ્છતા અભિયાન, પીવાના શુદ્ધ પાણીની પ્રાપ્તિ, પર્યાવરણ જતનના કાર્યક્રમો, કુટુંબકલ્યાણના કાર્યક્રમો દ્વારા જાહેર સ્વાસ્થ્ય સેવાઓ રાષ્ટ્રના નાગરિકોને પૂરી પાડવામાં આવે છે. ખાદ્યપદાર્થોમાં થતી ભેળસેળ પર અંકુશ, નશીલી દવાઓ પર નિયંત્રણ, જીવલેણ રોગો સામે રક્ષણ અને તેના નિવારણના ઉપાયોના કારણે લોકોની સુખાકારી વધે છે. તાત્કાલિક સારવાર સેવાઓ માટે 108ની સુવિધા ઉપલબ્ધ છે.

ખાનગી સ્વાસ્થ્ય-સેવાઓ

ખાનગી દવાખાના, ખાનગી હોસ્પિટલ અને તાલીમી તથા સરકાર માન્ય ખાનગી દાક્તરો દ્વારા નાગરિકોને સ્વાસ્થ્ય સેવાઓ પૂરી પાડવામાં આવે છે. રોગોના નિદાન કરતી ખાનગી લેબોરેટરી પણ મોટી સંખ્યામાં કાર્યરત છે. વિવિધ રોગોના નિદાન અને ઉપચાર માટે કામ કરતી વિશિષ્ટ પ્રકારની ખાનગી હોસ્પિટલ સ્વાસ્થ્ય-સેવાઓ પૂરી પાડી રહી છે.

આરોગ્ય અને રાજ્ય સરકાર

રાજ્યના નાગરિકોને આરોગ્યવિષયક સેવાઓ મળી રહે તે માટે રાજ્ય સરકાર વિશેષ આયોજનો અને ખર્ચ કરે છે. નીચે પ્રમાણેનાં કાર્યો રાજ્ય સરકાર કરે છે :

કાર્યો :

- સસ્તા અનાજની દુકાનો દ્વારા ગરીબોને અનાજનું વિતરણ
- ઓરી, અછબડા, પોલિયો વગેરે રોગોના નિયંત્રણ માટે રસીકરણ
- દારૂબંધી, ખાદ્યપદાર્થોમાં થતી ભેળસેળ પર નિયંત્રણ
- તાત્કાલિક સેવાઓ માટે 108ની યોજના
- સ્વચ્છતા અભિયાન અને શૌચાલય યોજનાનું સંચાલન
- જનઔષધિ કેન્દ્રો મારફતે સામાન્ય દવાઓ (Generic drugs)નું સસ્તા દરે વિતરણ
- મલેરિયા, કમળો, કોલેરા, અંધત્વ, મધુપ્રમેહ, ક્ષય, કેન્સર વગેરે રોગો પર નિયંત્રણ લાવવા આરોગ્ય સેવાઓનું આયોજન

આરોગ્ય અને સરકાર

રાષ્ટ્રના નાગરિકોનું સ્વાસ્થ્ય જળવાઈ રહે તે માટેનું આયોજન અને સંચાલન રાજ્ય સરકાર અને કેન્દ્ર સરકાર કરે છે.

આરોગ્ય માટેની યોજનાઓ

રાજ્ય સરકારની યોજનાઓ	કેન્દ્ર સરકારની યોજનાઓ
<ul style="list-style-type: none">● મુખ્યમંત્રી અમૃતમ્ (મા) યોજના● શાળા-આરોગ્ય કાર્યક્રમો● મિશન બલમ્ સુખમ્● મમતા સખી યોજના● જનની સુરક્ષા યોજના● જનની શિશુસુરક્ષા કાર્યક્રમ● ચિરંજીવી યોજના● બાલસખા યોજના● ખિલખિલાટ ડ્રોપબેક યોજના	<ul style="list-style-type: none">● પ્રધાનમંત્રી જન આરોગ્ય યોજના● રાષ્ટ્રીય રક્તપિત્ત નિર્મૂલન કાર્યક્રમ● પ્રધાનમંત્રી સુરક્ષિત માતૃત્વ અભિયાન● પર્યાવરણ જતનના કાર્યક્રમો● રાષ્ટ્રીય પરિવાર યોજના● અટલ સ્નેહ યોજના● શૌચાલય અને સ્વચ્છતા અભિયાન● આયુષ્યમાન ભારત યોજના-2018

ખિલખિલાટ ડ્રોપબેક યોજના

બાળક જન્મે એ દરેક કુટુંબમાં ખુશીનો અવસર છે. તંદુરસ્ત માતા અને તંદુરસ્ત બાળક ઘરે પરત પહોંચે તે કુટુંબ માટે હર્ષોલ્લાસનો પ્રસંગ છે. આથી હવે સરકારી સંસ્થામાં માતા અને નવજાત શિશુને પ્રસૂતિ બાદ સરકારી સંસ્થામાંથી ઘરે મૂકવા જવા ‘ખિલખિલાટ’ વાહન દ્વારા નવી જ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

આ ‘ખિલખિલાટ’ વાહન નિયત સરકારી દવાખાના પાસે છે. આરોગ્ય કાર્યકર પ્રસૂતા માતાને આ સેવાઓ ઉપલબ્ધ કરાવી શકે છે. હોસ્પિટલમાંથી રજા આપ્યા બાદ પ્રસૂતાને, ‘માતા અને બાળ આરોગ્ય’

માટે આરોગ્ય શિક્ષણ તેમજ સલાહ આપવામાં આવે છે. વાહનની અંદર પણ સલામત બાળઉછેર અને રસીકરણના સંદેશા વિડિયોના માધ્યમ દ્વારા માતા અને તેની સાથે જતા તેના કુટુંબીજનોને આપવામાં આવે છે.

આટલું જાણો

વિવિધ આરોગ્ય દિવસોની ઊજવણી

● 30 જાન્યુઆરી - વિશ્વ રક્તપિત્તવિરોધી દિવસ	● 05 જૂન - વિશ્વ પર્યાવરણ દિવસ
● 04 ફેબ્રુઆરી - વિશ્વ કેન્સર દિવસ	● 14 જૂન - વિશ્વ રક્તદાન દિવસ
● 08 માર્ચ - વિશ્વ મહિલા દિવસ	● 21 જૂન - વિશ્વ યોગદિન
● 24 માર્ચ - વિશ્વ ક્ષય-નિવારણ દિવસ	● 11 જુલાઈ - વિશ્વવસતિ દિવસ
● 07 એપ્રિલ - વિશ્વ આરોગ્ય દિવસ	● 1 ડિસેમ્બર - વિશ્વ એઈડ્ઝ દિવસ
● 25 એપ્રિલ - વિશ્વ મલેરિયા દિવસ	● 3 ડિસેમ્બર - વિશ્વ વિકલાંગતા દિવસ
● 31 મે - વિશ્વ તમાકુવિરોધી દિવસ	● 10 ડિસેમ્બર - વિશ્વ માનવઅધિકાર દિવસ

મુખ્યમંત્રી અમૃતમ્ (મા) યોજના : ગુજરાત રાજ્યના તમામ જિલ્લાના ગ્રામ્ય તેમજ શહેરી વિસ્તારના ગરીબીરેખા

હેઠળ જીવતા કુટુંબ તથા જે કુટુંબની વાર્ષિક આવક ₹ 4 લાખ કે તેથી ઓછી હોય તેવા કુટુંબના (મહત્તમ 5 વ્યક્તિને) સભ્યોનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. હૃદય, મગજ, કીડની, કેન્સર, બર્ન્સ, નવજાત શિશુના રોગો અને ગંભીર ઈજાઓ માટે નિયત સારવાર પેકેજિસ નક્કી કરેલ છે. કરારબદ્ધ થયેલ હોસ્પિટલમાં લાભાર્થીની દાક્તરી સારવાર મળે છે.

આટલું જાણો

આયુષ્માન ભારત યોજના - 2018 (Ayushman Bharat Programme) (કેન્દ્ર સરકાર)

‘આયુષ્માન ભારત યોજના’ અથવા ‘પ્રધાનમંત્રી જનઆરોગ્ય યોજના’ એ ભારત સરકારની સ્વાસ્થ્ય યોજના છે, જે 1 એપ્રિલ, 2018માં સંપૂર્ણ ભારત દેશમાં અમલમાં લાવવામાં આવી છે. આ યોજનાનો મુખ્ય હેતુ આર્થિક રીતે નબળા લોકો (બીપીએલ ધરાવતા)ને સ્વાસ્થ્ય-વીમો ઉપલબ્ધ કરાવવાનો છે. આ યોજના અંતર્ગત આવનારા પ્રત્યેક પરિવારને પાંચ લાખ રૂપિયા સુધીનો કેશલેશ સ્વાસ્થ્ય-વીમો ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે. દસ કરોડ બી.પી.એલ. ધરાવતા પરિવાર (લગભગ 50 કરોડ લોકો) આ યોજનાનો લાભ મેળવશે. સ્વાસ્થ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રાલય આ યોજનાનો અમલ કરાવે છે.

આયુષ્માન ભારત યોજનામાં બે મહત્વની બાબત છે : (1) રાષ્ટ્રીય સ્વાસ્થ્ય સુરક્ષા યોજના (2) કલ્યાણ કેન્દ્ર

જાણવા જેવું

સિવિલ હોસ્પિટલ

- અમદાવાદની સિવિલ હોસ્પિટલ એશિયાની સૌથી મોટી હોસ્પિટલ છે.
- આ હોસ્પિટલની સ્થાપના ઈ. સ. 1841 માં થઈ હતી.
- આ હોસ્પિટલમાં હૃદય, કીડની, કેન્સર અને અન્ય ગંભીર રોગોની સારવાર માટે ઉત્તમ સુવિધા ઉપલબ્ધ છે.

સ્વાધ્યાય

1. ખાલી જગ્યા પૂરો :

- (1) ગુજરાતની વિધાનસભામાં સભ્યસંખ્યા છે.
- (2) રાજ્યની ધારાસભાના ઉપલા ગૃહને કહે છે.
- (3) ગુજરાતની વિધાનસભા ભવનનું નામ છે.
- (4) વિધાનસભાની ચૂંટણી દર વર્ષે થાય છે.
- (5) દર્દીને તાત્કાલિક સેવા મળે તે માટે ગુજરાતમાં યોજના છે.

2. નીચેનાં વિધાનો ખરાં છે કે ખોટાં તે જણાવો :

- (1) મુખ્યમંત્રી અમૃતમ્ (મા) યોજના કેન્દ્ર સરકાર ચલાવે છે. ()
- (2) દિલ્લી રાજ્ય એક રાષ્ટ્રીય રાજધાની પ્રદેશ છે. ()
- (3) વિધાનસભાને નીચલું ગૃહ પણ કહેવાય છે. ()
- (4) ઉત્તરપ્રદેશમાં વિધાનપરિષદ છે. ()
- (5) વિધાનસભા કાયમી ગૃહ છે. ()

3. નીચેના પ્રશ્નોના એક-બે વાક્યોમાં ઉત્તર આપો :

- (1) ખરડો કાયદો ક્યારે બને છે ?
- (2) રાજ્ય સરકારનાં અંગો જણાવો.
- (3) મુખ્યમંત્રીની નિમણૂક કોણ કરે છે ?
- (4) વિધાનસભામાં કોના માધ્યમથી પ્રશ્ન પુછાય છે ?
- (5) રાજ્યમાં રાષ્ટ્રપતિ શાસન હોય ત્યારે રાજ્યનો વહીવટ કોણ સંભાળે છે ?

4. ટૂંક નોંધ લખો :

- (1) રાજ્યપાલનાં કાર્યો
- (2) જાહેર સ્વાસ્થ્ય સેવાઓ
- (3) મુખ્યમંત્રીનાં કાર્યો
- (4) વિધાનસભાની રચના

5. નીચેના પ્રશ્નોનાં ત્રણ-ચાર વાક્યોમાં ઉત્તર આપો :

- (1) રાજ્ય સરકારનાં કાર્યો જણાવો.
- (2) નાગરિકના સ્વાસ્થ્ય માટે રાજ્ય સરકાર કયાં કાર્યો કરે છે ?
- (3) વિધાનસભાના સભ્ય બનવા માટેની લાયકાત જણાવો.
- (4) રાજ્યની કારોબારીની રચના કઈ રીતે થાય છે ?
- (5) રાજ્યની કારોબારીની ફરજો લખો.

વિશેષ પ્રશ્નો

- ગામના સરપંચને ગામના વિકાસ માટે એક કાયદો બનાવવો છે તે કઈ રીતે બનશે ?
- વિજયભાઈની ઉંમર 24 વર્ષ છે. એમણે વિધાનસભાની ચૂંટણી માટે ઉમેદવારી નોંધાવી છે. એમની ઉમેદવારી માન્ય રહેશે કે કેમ ? શા માટે ?
- ખરડા અને કાયદા વિશેની ભેદરેખા સ્પષ્ટ કરો.
- ગુજરાતના કચ્છ જિલ્લામાં મતદાર તરીકે નોંધાયેલ મીનાક્ષીબહેન દિલ્લી વિધાનસભાની ચૂંટણીમાં ઉમેદવારી નોંધાવે છે તો શું થાય ?